

Микола Кравчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доктор права Українського вільного
університету, завідувач кафедри теорії
та історії держави і права Тернопільського
національного економічного університету

ВІЙСЬКОВИЙ ЧИННИК ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ (1917–1921 РР.): ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Досліджено роль і значущості Армії України у розбудові Української держави 1917–1921 рр. Визначено етапи будівництва Війська України, зокрема, в період Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії, ЗУНР, які є найбільш повчальними для сучасного державотворення у військовій сфері. Висвітлено основні засади розбудови Армії України в зазначений період. Проведено аналіз її формування: організації, забезпечення, законодавчого закріплення військового будівництва, вказано основні прорахунки. Всебічно висвітлено роль військового чинника в українському державотворенні у зазначений період.

Ключові слова: Українська Народна Республіка в добу Української Центральної Ради, Українська Держава за Павла Скоропадського, Армія УЦР, Військо УНР, Збройні сили України, Армія Української Держави, українське державотворення, законодавче закріплення військового будівництва.

Кравчук Н. В.

Военный фактор государственного строительства Украины (1917–1921гг.): историко-правовой аспект

Исследовано роль и значимости Армии Украины в развитии Украинского государства 1917–1921 гг. Определены этапы строительства Войска Украины, в частности, в период Украинской Центральной Рады, Гетьманата П. Скоропадского, Директории, ЗУНР, которые являются наиболее поучительными для современного государственного строительства в военной сфере. Освещены основные принципы развития Армии Украины в определенный период. Проведен анализ ее формирования: организации, обеспечения, законодательного регулирования военного строительства, указаны основные просчеты. Всесторонне освещена роль военного фактора в украинском государственном строительстве в отмеченный период.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика во времена Украинской Центральной Рады, Украинское Государство при Павле Скоропадском, Армия УЦР, Войско УНР, Вооруженные силы Украины, Армия Украинского Государства, украинское государственное строительство, законодательное регулирование военного строительства.

Kravchuk M. V.

Military factor of the state building of Ukraine (1917–1921): historical and legal aspect

The article is devoted to the research of the role and significance of the Ukrainian Army in the development of the Ukrainian state of 1917–1921. It defined the stages of the creation of the Ukrainian Army, in particular in the period of the Ukrainian Central Rada, Hetmanat of P. Skoropadsky, the Directory, the Western Ukrainian Folks Republic, which are the most instructive for the modern state creation in military sphere. The main principles of the development of the Ukrainian Army in the fixed period are highlighted. An analysis of its formation is indicated: organization, provision, legislative fixing of military construction and the main miscalculations. Comprehensively covered the role of military factor in the Ukrainian state construction in the mentioned period.

Keywords: Ukrainian Folk Republic during Ukrainian Central Rada, Ukrainian State by Pavlo Skoropadsky, Army of UCR, UFR troops, Military Force of Ukraine, Army of the Ukrainian State, Ukrainian state building, legislative regulating of military building.

Постановка проблеми. Питання про роль військового будівництва у процесі українського національного державотворення сьогодні є особливо актуальним і затребуваним. Сучасний етап розбудови Української держави після проголошення українською нацією 24 серпня 1991 р. своєї незалежності у великій мірі подібний до подій початку ХХ ст. Тому досвід державного будівництва того періоду є вагомим і повчальним для нинішнього політичного проводу. Особливо цінними є уроки формування і розвитку національного війська. З цього приводу цілком об'єктивним є твердження, перевірене цілим пластом історичних подій: «хто не знає своєї історії, той приречений її переживати знову, при чому найтрагічніші сторінки».

© Микола Кравчук, 2017

Тут доречно ще раз підкреслити проголошені раніше слова, що «без міцних боєздатних збройних сил жодна країна не лише не може гарантувати свого суверенітету, але і проводити незалежну міжнародну політику, у якій поки що все ж вирішальну роль відіграє сила. Особливо це стосується великих держав, до яких, безперечно, відноситься й Україна. Отже, не підлягає сумніву твердження, що найважливішим атрибутом суверенності держави є наявність власної боєздатної армії» [8, с. 5].

Зокрема, це підтверджено сучасною військово-політичною ситуацією – анексією Криму і бойовими діями військових структур сусідньої держави на Сході України (в донецькому, і луганському регіонах). У цьому плані викликає подив той факт, що маючи достатньо велику історичну спадщину українського державотворення, в тому числі військового будівництва на початку ХХ ст., українці сьогодні, зіштовхнувшись з глобальною проблемою захисту територіальної цілісності країни та державного суверенітету, виявили цілковиту неготовність до цього випробування. Очевидно, що цей стан можна пояснити нехтуванням повчальним історичним досвідом, здобутим на початку минулого століття. Про це зазначив також Л. Дещинський: «Уся історія України зобов'язує уважно ставитися до неї і переконливо доводить, що єдиним гарантом збереження нації є наявність власної держави та запоруки її існування – національних Збройних Сил. Цього повчального історичного уроку ми не повинні забувати, особливо в нашій теперішній складній ситуації. Саме віри у свої сили, в державність народу бракувало Центральні Раді та більшості її провідників» [3, с. 10]. Вищевказане окреслило потребу в розробці даної теми, визначило її **актуальність** та стало **метою** даної публікації.

Рівень розробки теми. Питання розбудови Армії УЦР, Гетьманату та організаційно-правові засади цього процесу у певній мірі досліджені у працях В. Вериги, Л. Гарчевої, В. Голубка, Л. Дещинського, В. Задунайського, Л. Зінкевич, М. Кобилецького, О. Копиленка, І. Крип'якевича, О. Кузьмука, В. Кульчицького, М. Литвина, С. Литвина, О. Мироненка, П. Музиченка, В. Петріва, О. Реєнта, В. Румянцева, В. Солдатенка, З. Стефаніва, О. Тимошука, Я. Тинченка, Б. Тищика, О. Удовиченка, Л. Шанковського, О. Шевченка, М. Шкільника та ін.

Та, незважаючи на те, що окремі питання з цієї проблематики сучасними вченими у певній мірі висвітлені, потреба подальшої розробки даної теми є актуальною, повчальною й необхідною. Передусім це дасть змогу повномасштабно оцінити роль Збройних сил у гарантуванні та забезпеченні державного суверенітету нації, що буде вагомою запорукою ефективного генезису національного державотворення.

Таким чином, **метою даної наукової розвідки** є пошук і висвітлення ролі та значимості військового чинника у розбудові Української держави в добу Української Центральної Ради, Гетьманату П Скоропадського, Директорії, Західноукраїнської Народної Республіки, його правове закріплення: уроки і прорахунки, їхній вплив на процес державотворення УНР загалом.

Виклад основного матеріалу. Отже, немає заперечень, що винятково цінним для сучасників є досвід державотворення у військовій сфері. На думку відомого кінорежисера В. Балаяна, «...державна – це єдина мова, обороноздатна армія і чітко визначені та захищені кордони. Ось цих трьох речей поки Україна не має». Вищевказана позиція логічно підтвердила вагому роль модерної армії у функціонуванні будь-якої держави, і саме цього бракувало у пацифістській політиці проводу УЦР та й в певній мірі в інших державних утвореннях України початку ХХ ст.

У цьому плані доречно підкреслити, що з усіх варіантів держави, які зреалізувала українська нація у вказаний період, найбільший вклад у розвиток української державності внесла Українська Центральна Рада (7 березня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.). Якраз політичні, економічні, соціальні та інші основи української держави, закладені у добу Центральної Ради, слугували фундаментом становлення і функціонування її наступних форм, зокрема, Гетьманату П. Скоропадського (29 квітня 1918 р. – 14 грудня 1918 р.), Директорії УНР (14 грудня 1918 р. – 14 листопада 1920 р.), Західноукраїнської Народної Республіки (1 листопада 1918 р. – 14 листопада 1919 р.). Варто зацентувати увагу на тому, що «процес відновлення української державності розпочався в екстремальних умовах воєнного часу, трирічного ведення Першої світової війни, в період розвалу Російської імперії, після перемоги Лютневої революції. Російська імперська армія, у котрій налічувалося близько трьох з половиною мільйонів солдатів-українців, обезкровлювалася на численних фронтах, головні з яких пролягали через Україну. За роки війни тільки в Україні було мобілізовано в армію 4 млн. чоловік або близько половини дорослого чоловічого населення. На Південно-Західному фронті українці склали 1/3, а на Румунському – 1/4 частину військового контингенту. Перебування на території України багатомільйонних солдатських мас, що несли на своїх плечах весь тягар війни, сприяло витворенню своєрідного каталізатора як загальнодемократичного, так і національно-визвольного рухів. Використовуючи сприятливу обстановку, національні політичні партії поспішно приступили до створення своїх політичних організацій, претендуючи на розбудову власної держави» [2, с. 9; 4, с. 507; 8, с. 41].

1–7 березня 1917 р. у Києві з ініціативи Товариства українських поступовців та понад 100 представників інших київських і деяких провінційних організацій (у т. ч. військових, зокрема, М. Міхновського і Н. Короля), після кількадечних тривалих дискусій і переговорів щодо функцій загальноукраїнського центру, була створена Українська Центральна Рада [8, с. 42; 4, с. 500; 10, с. 254].

За твердженням В. Голубка, «утворення Центральної Ради викликало великий резонанс серед української громадськості, передусім солдатів-українців, чого не сподівалося її керівництво» [2, с. 31].

Про участь військовиків у державотворчих процесах висвітлено у попередніх авторських наукових розробках. Зокрема, вказано: «9 березня 1917 р. за ініціативою поручика М. Міхновського було скликано перші збори українських старшин і солдат Київського гарнізону. За їх постановою Тимчасовому уряду було надіслане звернення з вимогою надати Україні автономію та визнати за цими зборами право називатися Тимчасовою Українською військовою радою, до створення постійної установи. 11 березня відбувся тисячний солдатський мітинг. Він затвердив резолюцію попередніх зборів і постановив організувати Український добровольчий полк з вільних від військової служби людей і утворити Тимчасове військове бюро із семи чоловік. 12 березня бюро заснувало військовий комітет із депутатів солдатів і офіцерів. 16 березня відбулися перші військові збори під керівництвом полковника П. Волошина, на яких було вирішено створити в Києві військову організацію – Український військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка та приступити до формування національної армії. Рада клубу закликала українських офіцерів і солдатів фронту об'єднуватись і боротися за «автономію України». Одночасно з військовим клубом був створений Український військовий організаційний комітет у складі полк. Глинського, полк. П. Волошина, пор. М. Міхновського і хор. В. Павелка, який мав організувати українські військові частини» [8, с. 44].

З перших днів функціонування Центральної Ради все більше назрівало протиріччя щодо ролі та основних напрямків формування Армії України між політичним проводом УЦР і «самостійниками» військового руху, прихильниками М. Міхновського. На думку В. Голубко, «...власне, вже тоді намітилася суперечність між тенденцією військового руху і політичними поглядами лідерів Центральної Ради щодо державного статусу України. Вся логіка розвитку українського військового руху неминуче прямувала до утворення національних Збройних Сил, що означало відродження самостійної Української держави. Цього не хотіло помічати керівництво УЦР, що перебувало в полоні федералістських ілюзій і не уявляло собі існування України поза межами Російської федеративної республіки» [2, с. 31].

Попри величезну протидію з боку російського державного і військового керівництва, котрі вбачали у цьому загрозу для існування єдиної Російської держави, український національно-визвольний рух в армії та на флоті набував все ширшого розмаху [3, с. 5–8]. У військових частинах ширилась українізація стихійного характеру, утворювалися різні клуби та організації, відбувалися різні віче та ради, котрі надсилали телеграми та листи з різними пропозиціями. Так, наприклад, українські частини Томського гарнізону підтримували Центральну Раду в створенні свого війська, виявляли готовність стати під українські прапори. Військова громада Черкаського гарнізону вітала Український військовий комітет і УЦР. Військовослужбовці Азовського гарнізону в телеграмі висловлювали підтримку Центральній Раді та вказували на необхідність українізації всіх військових частин російської армії, де перебували українці [8, с. 44–45; 12; 13].

Свою могутність український військовий рух продемонстрував під час першої української маніфестації 25 березня 1917 р. в Петербурзі, в день святкування перемоги революції та роковин смерті Т. Шевченка, в якій взяло участь понад 20 тис. війська петербурзької залоги під жовто-блакитними прапорами, що викликало великий суспільний резонанс у всій Росії. Маєстат військовиків підтвердила 110-тисячна українська маніфестація 1 квітня 1917 р. у м. Києві, в якій взяло участь близько 30 тис. війська київського гарнізону [9, с. 360].

Своєрідно розвивались події на Західному фронті, зокрема, у III-му Сибірському корпусі – формуванні, яке дало УЦР найбоекватнішу військову частину – Гайдамацький ім. К. Гордієнка кавалерійський полк.

За словами В. Петріва, українці-військовики, перебуваючи в стані «...відсутності координаційного зв'язку з Києвом», змушені шукати порад у «своїх» старшин і це спричинило утворення масових українських гуртків типу «землячества». «...Із занепадом російського війська збільшувався неспокій за рідний край, zagrożений і війною, і бандою дезертирів та мимоволі виринала думка про необхідність свого власного українського війська. Усе це обговорювалося на засіданнях гуртків, де відчувалася гостра необхідність широкої організації українства фронту, а отже, потреба зібрання такого широкого українства та обговорення на ньому про майбутнє не тільки сірої солдатської маси, а й узагалі долі рідного народу» [11, с. 26].

За твердженням В. Петріва, 28 березня 1917 р. в Мінську з ініціативи голови контрольної колегії Земського союзу на Західному фронті С. Петлюри, вперше зібралося близько трьохсот представників,

які «жадібно вловлювали кожне слово» організатора українців Західного фронту. Саме там «С. Петлюра промовив не тільки про недолю рідного народу, але й закликав делегатів фронтових частин і тилкових підрозділів до «організації української сили на фронті, бо тільки організований народ зможе використати ту свободу, яку тепер одержав і закріпити свої політичні та національні права» (*Вестник Комитета Западного фронта Всероссийского Земского Союза.* – Минск, 1917. – №4). Дане зібрання піддало широкій дискусії питання національного життя, запропонувало виробити статут цієї організації, обрало управу з двадцяти чоловік на чолі з С. Петлюрою та активізувало організуючу діяльність українців, запроваджуючи у фронтових частинах та тилкових підрозділах «дні вільної України». Це спонукало організаторів в квітні 1917 р. для скерування роботи гуртків обрати в окремих військових частинах ради (у складі: голови, його заступника, секретаря, скарбника та інструктора з культурної роботи), діяльність яких координувалася в масштабах корпусу [11, с. 27].

За свідченням очевидця, подальший розвиток «організації та впорядкування нашої національної справи в російській армії» спричинив I-й Всеукраїнський військовий з'їзд. Внаслідок заходів командування III-го Сибірського корпусу та через його віддаленість, українці запрошення на з'їзд не отримали, але відомості про його проведення їм стали відомі з російських наказів про заборону приймати у ньому участь. Це й послужило підставою «твердого рішення українців» відрядити своїх делегатів. Рішуче й швидко, не зважаючи на заборону та протидію цьому процесу, були скликані загальні збори військовиків й обрані ради військових частин, дивізій і корпусна Українська рада, які ухвалили делегатів на військовий з'їзд [11, с. 28–29]. У квітні утворилася Українська фронтова рада Західного фронту на чолі з С. Петлюрою [9, с. 360]. Саме участь делегатів і повернення їх з Всеукраїнського військового з'їзду з відомостями про його роботу підтвердили «непереможно зростаючий український національно-визвольний рух», який був фундаментом державотворення.

З того часу політико-державні події в Україні розвивалися навколо трьох центрів: адміністративного апарату Тимчасового уряду, Рад робітничих та селянських депутатів і Української Центральної Ради [5, с. 20; 8, с. 42]. Після проведення Всеукраїнського національного конгресу 6-8 квітня склад УЦР становив 118 чоловік (11 червня Центральна Рада поповнилася 132-ма військовими депутатами, обраними II-м Всеукраїнським військовим з'їздом; у липні 1917 р. її склад становив 822 чол.) [1, с. 216, 223; 4, с. 502].

За твердженням В. Петріва, особливої гордості українцям-фронтовикам додавало те, що саме присутність військових депутатів у делегації Центральної Ради не дозволила російським можновладцям поводити себе зневажливо, як це було раніше, під час приїзду В. Винниченка як представника Центральної Ради до Тимчасового уряду [11, с. 31; 6, с. 3].

Аналіз українського державотворення у зазначений період засвідчив, що військовий фактор у розбудові національної держави був одним із визначальних і дієвих, виступав своєрідною рушійною силою її розвою. На думку сучасних дослідників, доба Центральної Ради є першою спробою започаткування і становлення Української держави та її Збройних Сил у XX ст. Це був час бурхливих революційних подій у колишній Російській імперії. За декілька місяців український народ відновив свою державність та домогся її міжнародного визнання. У досягненні цієї мети особливу роль відіграли багатомільйонні маси українського селянства, одягнені в солдатські шинелі та матроські бушлати [2, с. 9; 7]. За станом на початок травня 1917 р. в російській армії було створено 1337 українських організацій, більшість з них – 685 – на Південно-Західному фронті та майже 300 – у Київському військовому окрузі. Це спонукало УЦР до створення структур, здатних керувати українізацією в армії [10, с. 255].

Але найбільшою лептою військовиків у державне будівництво були три Всеукраїнські військові з'їзди. За твердженням І. Печенюка, саме військові з'їзди стали «важливими для розвитку ідеї збройного захисту української державності, які заклали основні підвалини для подальшої розбудови Української національної армії» [10, с. 255]. Реальну військову силу продемонстрував I-й Всеукраїнський військовий з'їзд, що відбувся 5-8 травня у м. Києві у складі 700 делегатів, які репрезентували 993,4 тис. українців у військових шинелях. Делегати з'їзду рішуче підтримали УЦР, ухвалили вимогу щодо оголошення національно-територіальної автономії України; призначення при Тимчасовому уряді міністра у справах України; заснування в Україні місцевого органу – комісаріату для всіх губерній, заселених українцями; українізації армії, тобто виділення частини з українською більшістю; введення в українські частини командної української мови. З'їзд затвердив назву першого українського полку і постановив утворити при Центральній Раді Український Генеральний військовий комітет (УВГК), що мав стати провідним органом українського військового руху [1, с. 218–219; 9, с. 363–364; 10, с. 255]. За твердженням дослідників, величезна демонстрація українського національного руху за дуже піднесеного настрою та в атмосфері ворожості до російського уряду відбулася 5–10 червня 1917 р., під час II-го Всеукраїнського військового з'їзду, який був скликаний

всупереч забороні військового міністра Росії О. Керенського у складі 2500 делегатів, які представляли близько 2 млн. солдатів. З'їзд засудив політику Тимчасового уряду щодо України, пропонував УЦР «негайно приступити до твердої організації краю на засадах автономії ладу», ухвалив заходи стосовно створення власної армії – реалізація плану українізації, організація «Вільного козацтва», доповнив склад УГВК 10 новими членами, обрав Тимчасову Всеукраїнську раду військових депутатів (132 чол.). На з'їзді УЦР оприлюднила свій Перший Універсал, яким проголосила автономію України [1, 222–223; 9, с. 364–365; 10, с. 256]. 20–30 жовтня 1917 р. у м. Києві під головуванням Д. Лебединця за участі трьох тисяч делегатів від фронту, флоту і тилу, відбувся III-й Всеукраїнський військовий з'їзд. Делегатами було обговорено стан українізації у військах та ухвалено вимогу реформувати армію за національно-територіальним принципом; з'їзд домагається, щоб Тимчасовий уряд справу українізації війська передав в руки генерального секретаря військових справ, а при всіх українізованих дивізіях й арміях Центральною Радою було призначено комісарів. Форум висловився за негайне проголошення УЦР демократичної республіки в українських етнографічних межах, узяття ЦР і ГС усієї повноти влади у свої руки, скликання суверенних Установчих зборів, які повинні ствердити республікансько-демократичні форми правління в Україні. Після 4-денної перерви УЦР оприлюднила Третій Універсал, яким проголосила Українську Народну Республіку [9, с. 367, 368; 10, с. 256].

На думку авторів «Історії українського війська», три всеукраїнські військові з'їзди, порівняно з будь-якими іншими з'їздами, були основою моральної підтримки УЦР в її державницьких прагненнях. Вони зміцнювали національний дух українських вояків і були показником зростання національної свідомості та додавали мотивації і віри в перемогу українському політичному проводу.

За твердженням В. Голубка, П. Костюка, «... саме військо було тією реальною першопричиною і надало той поштовх, який урухомив нашу українську історію. І тому в національному русі українського народу за відновлення своєї державності в 1917 – першій чверті 1918 рр. військовий рух як форма участі багатомільйонних солдатських та матроських мас у державотворчих процесах, є надзвичайно важливою сторінкою» [2, с. 10; 7]. Їхня безпосередня участь у будівництві національної держави найбільше проявлялася у формі розбудови Української Армії і продовжилася в періоди Гетьманату, Директорії, ЗУНР, оскільки сутнісною ознакою кожної держави є її суверенітет, гарантом якого виступають власні Збройні сили.

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що особливістю українського державотворення у вказаний період, на відміну від аналогічних процесів в інших країнах, є те, що рушійною силою в розбудові Української держави виступали її Збройні Сили, незважаючи на пацифістську політику її державного проводу на початковому етапі, а не навпаки (державна має виступає організатором війська), оскільки Армія є складовою її апарату.

Список використаної літератури

1. Верстюк В. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник / В. Верстюк, О. Дзюба, В. Репринцев. – К. : Наукова думка. – 1995. – 687 с.
2. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу / В. Голубко. – Львів : Кальварія, 1997. – 288 с.
3. Дециньський Л. Є. З історії боротьби УНР проти більшовицької агресії (грудень 1917 – січень 1918 рр.): уроки і сучасність / Л. Є. Дециньський // Держава та армія. – Львів, 1999 – № 377 – С. 3–10.
4. Енциклопедія українознавства. Загальна частина / Репринтне відтворення видання 1949 р. Інститутом Української археології Національної Академії наук України. – К., 1995. – 800 с.
5. Зінкевич Л. В. Розпад російської армії та український військовий рух в умовах національної революції на Україні (березень 1917 – лютий 1918 рр.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 20.0222 / Л. В. Зінкевич. – Львів, 1995. – 207 с.
6. Зозуля Я. Всеукраїнський військовий з'їзд в 1917 р. / Я. Зозуля // Вісті комбатанта. – 1967. – № 4.
7. Костюк П. Всеукраїнські військові з'їзди 1917 р. як чинник творення української держави [Електронний ресурс] / Петро Костюк // Всеукраїнський часопис для розумних і небайдужих. – Режим доступу : <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/istoria/operacia-visla/vseukraienskivijskoviziezdi1917rokuakcinniktvorennaukraienskoiederzavivtorkostukpetro>.
8. Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр. (Орг-я, структура, штати): історико-правове дослідження / М. В. Кравчук. – Івано-Франківськ : Вид. «Плай». – Коломия : Вид.-поліграф. тов-во «Вік», 1997 – 292 с.
9. Крип'якевич І. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) 4-те вид., змін і доп. / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів [та ін.]; упоряд. Б. З. Якимович. – Львів : Світ, 1992. – 712 с.

10. Печенюк І. С. Українські військові з'їзди – важливі першочергові заходи з українізації армії [Електронний ресурс] / І. С. Печенюк // Правозастосування: теорія, методологія та практика: зб. мат. юрид. наук.-практ. Інтернет-конф. «Актуальна юриспруденція». Режим доступу : [www/LegalAcvity.com.ua](http://www.LegalAcvity.com.ua), м. Київ, 13 квітня 2017 року: тези наукових доповідей. – К., 2017. – С. 254–257.
11. Сергійчук В. Українські державники: Всеволод Петрів / Володимир Сергійчук. – К. : ПП Сергійчук М. І.– 2008. – 296 с.
12. ЦДАВО України.– Ф.1076. – Оп.1.– Спр.13. – Арк. 28, 29.
13. ЦДАВО України.– Ф.1115. – Оп.1.– Спр.12. – Арк. 60.

References

1. Verstiuk, V., Dziuba, O., Repryntsev, V. (1995). *Ukraina vid naidavnishykh chasiv do sohodennia. Khronolohichnyi dovidnyk [Ukraine from ancient times to the present. Chronological Directory]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Holubko, V. (1997). *Armiiia Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1917–1918. Utvorennia ta borotba za derzhavu [Army of the Ukrainian Folks Republic 1917-1918. Formation and struggle for the state]*. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
3. Deshchynskiy, L. (1999). *Z istorii borotby UNR proty bilshovytskoi ahresii (hruden 1917 – sichen 1918): uroky i suchasnist [From the history of the struggle of the UPR against the Bolshevik aggression (December 1917 – January 1918): lessons and modernity]*. *Derzhava ta armiiia – State and Army*, 377, 3–10 [in Ukrainian].
4. *Entsyklopediia ukrainoznavstva. Zahalna chastyna (1995). Repryntne vidtvorennia vydannia 1949 r. Instytutom Ukrainskoi arkhelohii Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy [Encyclopedia of Ukrainian Studies. General part]*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Zinkevych, L. V. (1995). *Rozpad rosiiskoi armii ta ukrainskyi viiskovy rukh v umovakh natsionalnoi revoliutsii na Ukraini (berezen 1917 – liutyi 1918 rr.). [The collapse of the Russian Army and the Ukrainian military movement in the conditions of the national revolution in Ukraine (March 1917 – February 1918)]*. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
6. Zozulia, Ya. (1967). *Vseukrainskyi viiskovy zizd v 1917 r. [All-Ukrainian Military Congress in 1917]*. *Visti kombatanta – The combatant's news*, 4 [in Ukrainian].
7. Kostiuk, P. (2017). *Vseukrainski viiskovi zizdy 1917 roku yak chynnyk tvorennia ukrainskoi derzhavy [All-Ukrainian military congresses of 1917 as a factor in the creation of the Ukrainian state]*. *Vseukrainskyi chasopys dlia rozumnykh i neбайдuzhykh. Vox populi – All-Ukrainian magazine for intelligent and indifferent. Vox populi*. - Retrieved from <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/istoria/operacia-visla/vseukraienskivijskoviziezdi1917rokuakcinniktvorennanaukraienskoiederzavavtorkostukpetro> [in Ukrainian].
8. Kravchuk, M. V. (1997). *Pravovi osnovy budivnytstva Natsionalnykh Zbroinykh Syl Ukrainy v 1914-1993 rr. (Orh-ya, struktura, shtaty): istoryko-pravove doslidzhennia [Legal basis for the construction of the National Armed Forces of Ukraine in 1914–1993 (Organization, structure, states): historical and legal research]*. Ivano-Frankivsk: Vyd. «Plai». – Kolomyia: Vydavnycho-polihrafichne tovarystvo “Vik” [in Ukrainian].
9. Krypiakevych, I., Hnatevych, B., Stefaniv, Z. et al. (1992). *Istoriia ukrainskoho viiska (vid kniazhykh chasiv do 20-kh rokiv XX st.) [The history of the Ukrainian army (from the princely times to the 20's of the twentieth century.)]* B. Z. Yakymovych (Ed.). (4 ed., rev.). Lviv: Svit [in Ukrainian].
10. Pecheniuk, I. S. (2017). *Ukrainski viiskovi zizdy – vazhlyvi pershocherhovi zakhody z ukrainizatsii armii [Ukrainian military congresses are important first steps for the ukrainianization of the Army]* *Pravozastosuvannia: teoriia, metodolohiia ta praktyka – Law Enforcement: Theory, Methodology and Practice: Proceedings of the legal scientific and practical Internet conference «Actual Jurisprudence»*. [www/LegalAcvity.com.ua](http://www.LegalAcvity.com.ua), (pp.254–257). Kyiv [in Ukrainian].
11. Serhiichuk, V. (2008). *Ukrainski derzhavnyky: Vsevolod Petriv [Ukrainian statesmen: Vsevolod Petriv]*. Kyiv: PP Serhiichuk M.I. [in Ukrainian].
12. TSDAVO Ukrainy [Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine]. – F. 1076. – Op. 1.– Spr. 13. – Ark. 28, 29.
13. TSDAVO Ukrainy [Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine]. – F.1115. – Op. 1.– Spr. 12. – Ark. 60.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2017.